

ZIYOVUDDIN TOG' TIZMASINING TEKTONIKASI

Akramova Sayyora Rahmonqul qizi

*Jizzax viloyati Baxmal tumani 32-maktabning
geografiya o'qituvchisi, Tel: +99897 916 51 30*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Ziyovuddin tog' tizmasining tektonik tuzilishi, burmali va uzilmali strukturalarning tarqalishi hamda ularning hudud geologik tuzilishidagi o'rni yoritilgan. Tog' jinslari qatlamlarining yotish holati, burmalanish xususiyatlari va tektonik uzilmalar o'rtasidagi munosabatlar ko'rib chiqilgan. Uzilmalar va darzlanish zonalarining ma'danli eritmalar harakati hamda ma'danlashuvning joylashishini nazorat qilishdagi ahamiyatiga alohida e'tibor qaratilgan.*

Kalit so'zlar: *Ziyovuddin tog' tizmasi, tektonika, tektonik tuzilish, burmali strukturalar, tektonik uzilmalar, darzlanish zonalari, qatlamlarning yotish holati, ma'danlashuv, geologik rivojlanish.*

Ziyovuddin tog'larida kechgan gersin tektogenezi epoxasida shakllangan struktura birliklaridir. Tadqiqot hududidagi eng katta burmali struktura asimmetrik tuzilishga ega Katarmay antiklinidir. Uning shimoliy qanoti ko'proq saqlanib qolgan, janubiysi esa Navro'zali yer yorig'i bo'yicha cho'kkan va mezokaynozoy yotqizqlari bilan ko'milib qolgan. Burma shimoli-g'arbiy tomonga 250 -290⁰ azimut oralig'ida yo'nalgan.

Sharnir yaqinida qatlamlar 10-15⁰ bilan yotsa ularning qiyaligi burma qanotlarida 40-50⁰ gacha ortib boradi. Shimoliy qanot yuqori tartibli burmalar bilan murakkablashgan, ba'zan, hatto, yadro tomonga ag'darilgan struktura ham hosil qiladi. [1]

Qatlamlarning shimolga tomon monoklinal yotishi fonida yer yorig'i bo'ylab fleksurasimon bukilmalardan iborat burmalanish, dislokatsiyalari rivojlangan. Juda ko'plab vaziyatlarda yer yorig'i bo'ylab kuzatiluvchi burmalanish burma hosil qilgan slanes qatlamlarining burmachalar hosil qilinishi bilan ifodalanadi, mazkur burmachalarning jadalligi darzlikdan 5-6 m uzoqlashish bilan keskin kamayadi.

Umuman olganda, oltin ma'danlashuvining joylashuvida burmali strukturalar yetakchi rol o'ynamaydi.

Uzilmali strukturalar ma'dan maydonida keng rivojlangandir va xuddi burmali strukturalar kabi ular ham gersin tektogenezi mahsulotidir. Uzilmali strukturalar ma'dan maydonidagi ko'lami kamayib borishi bo'yicha quyidagi tartibda joylashadi.

- Sharq-shimoliy sharq va sharq-janubiy – sharq, ya'ni subkenglik (75-105⁰) yo'nalishidagi uzilmali strukturalar. Ularning yotishi ko'p hollarda shimol tomonga 60-80⁰ bilan, ayrim hollardagina janubiy 40-80⁰ burchak ostida;

- Shimoli – sharqiy (30-60⁰) yo'nalishdagi yer yoriqlari, ham shimoliy-g'arbgga tomon (60-80⁰) va ham janubiy-sharqqa tomon (50-80⁰) ga yotadi;

- Shimoliy-g'arbga ($300-340^0$) tomon yo'nalgan yer yoriqlari yotish burchagi tik ($70-90^0$);
- Submeridional yo'nalishdagi ($0-20^0$) strukturalar yotishi sharqqa tomon ($70-90^0$)

Yuqorida sanab o'tilgan uzilmali strukturalardan eng uzoq masofalarga subkenglik cho'zilgan yo'nalishdagi yer yoriqlari ma'dan maydonida eng ko'p namoyon bo'lganlari hisoblanadi. Katta qalinlikdagi zonalaridan iborat mazkur yer yoriqlari bir-birining ortidan hosil bo'lgan rivojlangan o'zaro parallel uzilmali strukturalar guruhidan iborat. Mazkur strukturalar zonolari qalinligi 50 m dan 150 m gachadir. Zonalarning umumiy uzunligi bir necha km ga cho'zilgani holida ayrim zonalarining uzunligi 1,0 km masofadan ortiq emas. Tavsiflanayotgan uzilmali strukturalarning planda ham, kesmada ham to'liqinsimon shaklda ifodalanishi ularning o'ziga xos xususiyati hisoblandi[2].

Barcha uzilmali strukturalar hosil bo'lgan vaqtiga ko'ra quyidagi yosh guruhlariga farqlanadi:

- To kechki toshko'mir epoxasigacha;
- Perm oldi vaqti;
- Perm davri.

Kechki toshko'mirgacha shakllangan teran yer yoriqlari Qoraqo'ton teran yer yoriqlari zonasiga birlashadi, mazkur zona kengli 2-3 km, uzunligi esa 30 km dan ham ortiq masofaga cho'zilgan. Oltin ma'danlashuvining joylashuvida yetakchi rol o'ynagan Qoraqo'ton, Qizbibi va Shimoliy yer yoriqlari guruhlarida Qoraqo'ton teran yer yoriqlari zonasining uchta tarmog'i sifatida ajratiladi. Mazkur tarmoqlar burdalanish va o'zgarishlarga uchragan tog' jinslarining bo'shoqlanish zonalarini bir qancha o'zaro parallel, ba'zilar esa o'zaro kesishuvchi mayda uzilmalardan hamda ulardan tarmoqlanib chiqqan shimoliy-sharqiy va shimoliy-g'arbiy yo'nalishdagi farzliklardan tarkib topgan.

Qoraqo'ton teran yer yoriqlari zonasining tarmoqlaridan biri bo'lgan Qoraqo'ton zonasi subkenglik yo'nalishida joylashgan bo'lib, butun ma'dan maydonini kesib o'tadi va Oltindor tanalarining sanoat ko'lamidagilarni nazorat qiladi. Mazkur yer yoriq zonasi kengligi 100 m dan 1000 m gacha, umumiy yetakchi yotish azimuti shimol tomonga, yotish burchagi 45^0-75^0 . Tavsiflanayotgan zona burdalanishi, limonitizatsiya, sulveridizatsiya, seritsitizatsiya, oqarish kabi belgilar bilan, yana shuningdek, tog' jinslarining butun massasi bo'ylab va ayni paytda kvars tomirlari va tomirchalari shaklidagi kvarslanish bilan xarakterlanadi. Burdalanish zonasida asosan kvarsli, kvars-slanesli brekchiyalar, kvars-karbonatli tog' jinslari va listvenitlashgan vulkanitlar bo'laklar kuzatiladi. Ushbu tog' jinslari ma'dan tanalarining katta qismini tashkil etib asosiy oltindor hosilalar hisoblanadi[3].

Qoraqo'ton teran yer yoriqlari zonasining yana bir tarmog'i Qizbibi zonasidir. Ushbu zona Qoraqo'ton tarmog'idan 1,0-1,5 km shimolroqdan shu nomdagi tepaliklar qatori bo'ylab uning goh janubiy, gohida esa shimoliy tarafidan butun ma'dan maydonini kesib o'tadi. Yer yorig'i zonasining ko'rinarli kengligi 100-1000 m, yotishi shimol tomonga tik burchak ostida. Zona burdalanishi, limonitizatsiya, sulveridizatsiya, seritsitizatsiya, tog' jinslarining oqarishi, jinslarning butun massasi bo'ylab kvars tomirlari va tomirchalari orqali kvarslanish

jarayonlari hosilalari kuzatiladi. Olib borilgan qidiruv va baholash ishlari tavsiflanayotgan Qizbibi yer yorig'i chizig'i zonasining uchta tarmoqlar ichida eng yuqori mahsuldorlikka (Qoraqo'ton tarmog'idan ham ko'proq) ega ekanligini ko'rsatadi.

Qoraqo'ton teran yer yoriqlari zonasining uchinchi tarmog'i – Shimoliy zonasi hai avvalgi tarmoqlarda kuzatilganidek vaziyatlarga va xususiyatlarga ega, ya'ni ushbu zona ham ma'dan maydonini kenglik yo'nalishida kesib o'tadi, Qizbibi zonasidan 0,75- 1,0 km shimolroqda joylashgan. Zona kengiligidan ko'rinarli qalinligi 100-750 m, yotishi shimolga tomon anchagina tik ($60-80^0$) burchak ostida. Zona hali yetarli o'rganilmagan, shunga qaramay zona hududida sanoat ko'lamidagi olitindor tanalar qayd etilgan, zonadagi tog' jinslarida kuzatilgan gidrotermal metamorfizm mahsulotlari kuzatiladi[4].

Permgacha (yoki Perm oldi) davrida yuzaga kelgan uzilmali strukturali dayka tanalari orqali namoyon bo'ladi va ma'dan maydonining shimoliy qismida, katarmay svitasining to'rtinchi svitasi hududida joylashgan.

Perm vaqtida hosil bo'lgan kechki gersin uzilmali strukturalari ma'dan maydonining blokli tuzilishini ta'min etgan shimoliy-g'arbiy va shimoliy-sharqiy yo'nalishdagi strukturalar to'rini hosil qiladi. Mazkuralar strukturalar siljima va aks uzilma- siljima xarakterga ega yer yoriqlari bo'ylab daykalar, vulkanitlar qatlamlari va ma'dan tanalarining siljishi kuzatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 6. Горев Г.В. Бешкудук олтин намоёндасида (рудопроявление) қидирув-баҳолаш ишлари натижалари ҳақида ҳисобот. Самарканд, 1983.
2. Шадрин В.Л. Каракутан маъдан майдони бўйича олтиннинг башорат ресурсларини баҳолаш билан бирга эксплуатацион ишлар натижаларини умумлаштириш ва таҳлил қилиш. Самарканд, 2002.
3. Шадрин В.Л. 7, 51 маъдан жисмларини муфассал баҳолаш ва Зиаэтдин маъдан майдонидаги Мажар майдонида олтин излаш. Самарканд, 2005.
4. Шадрин В.Л. 7, 51, Маъдан таналарини дастлабки баҳолаш ва Зиёвуддин маъдан майдони марказий қисмида олтин излаш. Самарқанд, 2007.

